

CONVENȚIONAL/ NECONVENȚIONAL ÎN CADRUL CĂTORVA PARTICULARITĂȚI ETIMOLOGICE, SEMOTICE, SEMANTICE ȘI MORFOSINTACTICE ALE NUMELOR DE PERSOANE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

CIPRIANA-ELENA MACAVEIU-PEICA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Litere – Cluj-Napoca, România

Conventional and unconventional elements in several etymological, semiotic, semantic and morphosyntactic particularities of names of persons in Romanian

Abstract: Romanian is a Romance language characterised by numerous particularities that distinguish it from the other Romance languages.

Some of the particular features of this Romance language are the etymological, semiotic, semantic, and morphosyntactic particularities of proper names, which have significant consequences reflected in literary language and can be explained from a grammatical standpoint.

This paper aims to highlight the reason why *naming* particularities are extremely interesting in Romanian from the etymological, semiotic, semantic and morphosyntactic point of view, by presenting an overview of the issue in question and by pointing out the main lines of analysis of proper nouns – names of persons. The purpose is to demonstrate the importance of such research findings, as well as to emphasise the conventional/unconventional elements of the theory and practice of proper nouns – names of persons.

Thus, we will refer to the semantic particularities of *naming*, in general, and of *naming in Romanian*, in particular, and then we will detail the conventional and unconventional aspects reflected especially in Romanian morphology and syntax. We want to highlight in this paper how the grammatical particularities of *naming* in Romanian contributes to the semantic, stylistic, morphological and syntactic richness of this language, as well as to its distinctiveness from the other Romance languages.

Keywords: onomastics, anthroponymy, proper noun, morphosyntax, semantics.

1. Note argumentative

Româna este o limbă neolatină, caracterizată prin numeroase particularități care o individualizează în cadrul lumii romanice. Între aspectele specifice românei se regăsesc și cele de natură semantică, morfologică și sintactică ale numelor proprii, trăsături cu consecințe importante în exprimarea literară, explicabile din prismă gramaticală.

Lucrarea de față își propune să evidențieze modul în care particularitățile *numirii* sunt deosebit de interesante și de diferite în română (comparativ cu celelalte limbi

romanice) din punct de vedere semantic, morfologic și sintactic. Scopul este de a puncta elementele de convențional/ neconvențional în care se încadrează teoria și practica acestora.

Astfel, în cadrul acestui studiu vom face referire la trăsături semantice ale numirii, în general, în limba română, în special, după care vom detalia aspectele care se reflectă în morfologia și sintaxa acestei limbi. Prin această lucrare dorim să punem în lumină modul în care particularitățile gramaticale ale numirii contribuie atât la bogăția semantică, stilistică, morfologică și sintactică a românei, cât și la individualizarea acesteia printre limbile romanice.

2. Însemnătatea lingvistică și istorică a antroponimiei

2.0. Introducere în tematică

Fiind o disciplină lingvistică al cărei obiect de studiu îl constituie originea, formarea și evoluția numelor proprii, *onomastica* se adresează atât specialistului, cât și cititorului interesat de originea și istoria numelor de persoane, termenul putând fi utilizat și pentru a desemna totalitatea numelor proprii, în special a numelor de persoane, dintr-o limbă, regiune, epocă etc.

Constituită „ca o ramură oarecum laterală a lingvisticii, deoarece și materia studiată, numele, se deosebește de materia principală a lingvisticii, cuvintele și frazele” (Graur 1965: 5), antroponimia are rolul de a prezenta caracteristicile și valorile distincte ale numelor proprii de persoane în raport cu celelalte cuvinte ale limbii.

În ceea ce privește numele de persoane, faptul că elementelor convenționale se îmbină cu cele neconvenționale se explică cu atât mai mult cu cât „când e vorba de nume, acestea se fixează – cel puțin în parte – prin voința oamenilor.” (Graur 1965: 5). Astfel, dacă primele nume de persoane se caracterizau prin simplitate semantică, acestea desemnând diverse caracteristici fizice ori morale ale indivizilor sau elemente care aveau legătură cu viața acestora, pe parcurs, numele au început să fie atribuite fără a se ține cont de verosimilitatea acestora, deoarece au devenit tradiționale și, în acest mod, au început să-și asigure stabilitatea și mobilitatea.

Studiul numelor proprii de persoane din cadrul unei limbi s-a dovedit a fi deosebit de important, deoarece acestea, caracterizându-se prin persistență și rezistență în timp, au conferit informații despre evoluția civilizației umane. Este cunoscut faptul că limbi precum celta, ilira, ibera etc. sunt atestate și analizate în lipsa oricărui text, doar pe baza analizei unor nume de locuri și de persoane.

2.1. Câteva considerații etimologice asupra numelor de persoane românești

Din punct de vedere etimologic, studiul numelor proprii de persoane reprezintă un domeniu dificil, dar deosebit de interesant al lingvisticii, rezultatele având rolul de a stabili existența unei relații între etimon și derivatul său morfologic sau semantic, urmând a dezvălui concluzii lingvistice și istorice.

Astfel, numele folosite la începutul veacului de mijloc erau nume rustice (nume de animale, de plante, de pietre scumpe etc.) ale căror începuturi datează din epoca

romană, unele fiind folosite în continuare: *Ariciu, Aricescu, Căprioara, Cerbu, Corbu, Cucu, Fluture, Iepure, Lăstun, Lupu, Lupa, Lupan, Păun, Păuna, Porumb, Șarpe, Șoimu, Sturzu, Ursu, Vulpe, Brad, Brînduș, Brîndușa, Brebenel, Bujor, Busuioc, Floare, Florica, Garoaia, Goron, Lueștean, Paltin, Rodia, Rodica, Sinziana, Secară, Trandafir, Vioara, Smaranda, Zamfira* etc. (cf Pușcariu 1976: 298)

Sextil Pușcariu (1976: 296–298) demonstrează modul în care onomastica de origine slavă constituie o dovadă a faptului că românii au fost stăpâniți de slavi, deoarece în acea perioadă de timp nume românești precum *Crăciun, Lupu, Ursu* etc. au fost înlocuite cu nume precum *Dan, Dragomir, Mircea, Stan, Vlaicu*, datorită faptului că boierii români și-au botezat copiii după boierii slavi, iar, apoi, aceste nume au ajuns în popor. Situația s-a manifestat în mod similar și în alte limbi romanice, cum ar fi franceza. În Franța, numele cuceritorilor germani au fost imitate de autohtoni.

În plus, numele de familie dacoromâne, exceptând poreclele, sunt în număr mare nume de botez slave (cf Pușcariu 1976: 296–298), la fel nume compuse ca *Dragomir, Vladimir*; nume de personalități biblice: *Adam, Aldea, Bârlea, Bobeș, Cosma, Damian, Dobrea, Dobrin, Dobrotă, Drăgan, Gheorghe, Lațcu, Mirescu, Mircea, Voicu* etc. (cf Pușcariu 1976: 296–298).

Sextil Pușcariu (1976: 297, 298) mai consemnează și faptul că numele sfântului *Ion* este numele care a dezvoltat și în slavă și în limba română cele mai multe variante hipocoristice. Astfel, în limba română întâlnim numele *Ionaș, Ionașcu, Iuonea, Ioncel, Ionel, Ioaneș, Ionică, Ioniță, Ionițiu, Ionuț, Ioana, Ioneasa*; de la varianta *Onu* au apărut derivatele: *Oana, Oancea, Oniciu, Oncică, Oncilă, Oncioiu, Onea, Onescu, Oniga*; de la varianta *Ene* au apărut derivatele: *Enescu, Ienciu, Ieneșel, Ioba, Ioban*; de la varianta *Ivan*: *Ivănel, Ivancu*; de la *Ioja* este *Jică*, iar de la *Iancu, Iancăș*; de la *Nelu, Nelucu, Lița, Liți, Nică, Nicu, Niși, Nișică, Nișucu, Niță, Nișică, Nișucă, Nișu, Nișescu, Nușu*.

Al. Graur (1965: 49–51) a demonstrat că, din punct de vedere etimologic, numeroase nume de botez folosite astăzi la noi provin din grecește, fie că e vorba de nume formate în grecește, fie că ele au fost împrumutate de greci de la vechea evrei, apoi grecii ni le-au transmis nouă, fie chiar prin intermediar slav. Pe de altă parte, încă din Antichitate, de la greci le-au împrumutat romanii, de la care apoi le-au primit populațiile apusene, iar de la acestea au ajuns și la noi.

Creștinismul nu a schimbat onomastica veche românească, aducând doar două elemente *Nicoară* și *Sumedrea* (cf Pușcariu 1976: 298). În schimb, a doua jumătate a Evului Mediu a schimbat aspectul onomasticii românești, deoarece au pătruns foarte multe nume slave. Apoi au început să fie folosite tot mai mult nume ca *Alexandru, Ruxandra, Sighefrie*. În sec. XVII–XIX au început să fie de tot mai mare circulație nume grecești: *Aristița, Frosina, Marghioala* etc.; nume latine: *Casiu, Traian, Virginia* etc., dar s-a manifestat și o întoarcere la numele unor personalități importante din istoria românilor, cum ar fi *Mircea, Radu, Vlad* etc.

Un lucru este cert, însă, odată cu răspândirea creștinismului și cu prăbușirea Imperiului Roman, numele de persoane în țările europene încep să prezinte, în același timp, elemente de convențional și de neconvențional, de diversificare și de unificare,

diversificarea provenind din faptul că fiecare limbă își manifestă individualitatea pe rostirea unor nume care provin dintr-un izvor comun, iar unificarea provine pe de o parte din faptul că țările romanice părăsesc sistemul latin și chiar baza etimologică latină a numelor și oamenii încep din nou să fie numiți cu un singur nume, iar pe de altă parte din faptul că numele de origine germanică se răspândesc la populațiile de limbă romanică. (cf Graur 1965: 45, 46)

2.2. Convențional și neconvențional în studiul semiotic, semantic, morfosintactic și ortografic al numelor proprii de persoane

Numele de persoane sunt la origine cuvinte ale limbii comune, deci, în aparență, nu pun probleme aparte, dar, de fapt, tocmai pentru faptul că sunt cuvinte ale limbii comune, ele ridică acele probleme pe care le ridică în mod obișnuit cuvintele: organizarea formală, semantică, aspecte morfologice, cum ar fi: genul, pluralul, flexiunea în general, articolul etc.

După structură, numele de persoane sunt la origine simple, compuse ori frazeologice (cf Ionescu 1975: 13–16). Numele simple reprezintă modul cel mai folosit de desemnare a persoanei, numele compuse se obțineau prin alăturarea a două cuvinte care se aflau uneori în raport de determinare de multe ori acestea erau alăturate fără a se ține cont de semnificația fiecărui element în parte, astfel încât numele compus să aibă un anumit sens. Numele frazeologice au o structură complexă care e determinată de semnificația religioasă, acestea fiind caracteristice popoarelor semitice într-o anumită etapă istorică.

După semnificația originară, numele sunt de inspirație profană sau de inspirație religioasă. Cele de inspirație profană se puteau referi la o particularitate fizică sau morală (*Alba, Andrei, Bianca, Flavius, Melania, Platon* etc.), la poziția socială (*Despina, Eugen, Marta* etc.), la poziția în familie (*Maxim, Octav, Paul* etc.), la originea etnică (*Adrian, Anatol, Delia* etc.), la funcții, meserii, îndeletniciri (*Camil, Gheorghe* etc.), la momentul nașterii copilului (*Lucia, Zioara* etc.), la sentimentele părinților față de noul născut (*Bucur*) și altele (cf Ionescu 1975: 13–16). Numele de inspirație religioasă aveau drept scop punerea noului născut sub protecția divină (*Elena, Isidor, Maria, Onofrei, Samson* etc) și asigurarea supraviețuirii acestuia (Ionescu 1975: 14).

Pe lângă analiza etimologică și semantică a numelor proprii de persoane, acestea pot fi supuse și unei analize morfologice și sintactice deosebit de interesante, mai ales datorită faptului că aceasta evidențiază particularitățile fiecărei limbi în parte.

Spre deosebire de substantivele comune care „denumesc obiecte de același fel, exprimând noțiuni formate prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte” (GLR 1966: 55), substantivele proprii „denumesc obiecte individuale, nereprezentative detașate dintr-o clasă de obiecte similare, dar izolându-se de acestea printr-o identitate distinctă pentru protagoniștii actului lingvistic.” (Irimia 2008: 44).

Între cele două clase de substantive există elemente distincte sub aspectul semiotic, semantic, morfologic și sintactic.

Din punct de vedere semiotic, Dumitru Irimia (2008: 44, 45) demonstrează faptul

că substantivele comune se caracterizează prin faptul că se înscriu în structura și funcționarea generală a semnului lingvistic în interiorul raportului *realitate extralingvistică-gândire-limbă*, în timp ce substantivele proprii sunt semne lingvistice care au structură și funcționare simplificate. Astfel, consecințele practice sunt imediate: substantivele comune având un sens lexical relativ stabil, acest sens este unic pentru toți vorbitorii unei limbi și este traductibil într-o altă limbă. Substantivele proprii fiind doar reprezentarea obiectului denumit, nu și conceptul ce trimite spre clasa din care provine, acestea nu au sens, ci numai denotat și semnificație, rezultând din raportul cu semnificantul. Denotatul rămâne stabil, dar semnificația variază atât în funcție de vorbitor și de situația de comunicare, cât și în funcție de realizarea individuală și de raporturile în care poate intra semnificatul.

Din punct de vedere semantic, având în vedere faptul că substantivele proprii au doar denotat, acestea doar denumesc obiectele, putând fi interpretate ca elipse (de exemplu, *Mircea = un student, un frate, un prieten* etc. care se numește *Mircea*), în timp ce substantivele comune le și descriu (de exemplu, *moșneag = om + caracteristica vârstei*). (cf Irimia 2008: 45, 46)

Din punct de vedere morfologic, substantivele proprii reacționează în mod specific la unele categorii gramaticale. Astfel, nu realizează integral opoziția internă proprie categoriilor gramaticale de determinare și număr, substantivele nume de persoane cu formă feminină fixându-se pe poziția specifică determinării prin articol hotărât, în timp ce substantivele proprii nume de persoană cu formă masculină rămân, de obicei, în afara determinării. În interiorul categoriei gramaticale a numărului, substantivele proprii nume de persoane se situează în cele mai multe cazuri pe poziția singularului (*Andrei, Elena, Maria* etc.) și, mai rar, pe cea a pluralului (*Brâncovenești, Mariile, Popeștii* etc.) (cf Irimia 2008: 46)

Necunoscând un gen neutru, numele de persoane se prezintă numai sub două forme, masculine și feminine, iar numele de familie, sub aspectul lor oficial, sub o singură formă. Convențional, numele masculine se termină în consoană sau în *-u*, respectiv *-i* consonantic, iar numele feminine în *-a*. Oarecum neconvențional, din cauza mulțimii numelor feminine în *-a*, marele public a ajuns la ideea că toate numele de femei se termină obligatoriu în *-a*. (cf Graur 1965: 135)

Despărțirea substantivelor din limba veche indo-europeană în însuflețite și neînsuflețite, cu diferențieri de flexiune, se reflectă în limba noastră în genul neutru, rezervat substantivelor care denumesc obiecte neînsuflețite. Constantin Racoviță (1940: 154–159) este primul care a semnalat că limba română cunoaște o tendință de a-și crea un gen personal și a prezentat trei trăsături ale gramaticii noastre care diferențiază substantivele denumind persoane de celelalte substantive. Astfel, acuzativul se formează cu *pe*, genitiv-dativul masculin se formează cu *al lui*, iar vocativul pentru persoane se formează în *-e* și în *-o*.

Substantivele proprii prezintă și alte particularități flexionare. Astfel, majoritatea substantivelor proprii feminine nume de persoane au forma articulată de G./D. în *-ei* sau *-ăi* și au tendința de evitare a alternanțelor fonetice în flexiune (Avram 1986: 61). Este vorba de substantivele proprii care au difongii *ea, oa* sau vocala *a* în cadrul temei.

Fonetismele menținute ale substantivelor proprii feminine nume de persoane la G./D. sunt următoarele (Avram 1986: 61, 62):

ea: N./Ac. *Leana* – G./D. *Leanei*

oa: N./Ac. *Ioana* – G./D. *Ioanei*

a: N./Ac. *Roxana* – G./D. *Roxanei*

k (c): N./Ac. *Florica* – G./D. *Florici*

g: N./Ac. *Olga* – G./D. *Olgi*

t: N./Ac. *Marta* – G./D. *Martei*

d: N./Ac. *Sanda* – G./D. *Sandei*

Unele nume proprii au variante regionale în *-ii* la G./D. și alternanțe fonetice: N./Ac. *Ana* – G./D. *Anii*, N./Ac. *Olga* – G./D. *Olghii*.

Unele substantive comune pot deveni substantive proprii și viceversa. Absența sau prezența alternanțelor fonetice este un element care contribuie la distincția dintre substantivul propriu și cel comun omonim. Astfel, de exemplu, substantivul comun *floarea* are la G./D. forma *florii*, în timp ce substantivul propriu *Floarea* are la G./D. forma *Floarei*.

Flexiunea numelor proprii de persoane diferă după gen. Substantivele proprii de gen masculin au ca marcă a G./D.-ului articolul enclitic *lui*, forma substantivului rămânând neschimbată (de exemplu: N./Ac. *Ciprian* – G./D. *lui Ciprian*, N./Ac. *David* – G./D. *lui David*). Substantivele proprii de gen feminin în marea lor majoritate au o formă diferită de G./D. marcată prin articol enclitic (de exemplu: N./Ac. *Cipriana* – G./D. *Ciprianei*), excepție făcând substantive ca *Zoe*, *Miriam*, *Carmen*, care au forma de G./D. marcată prin articolul enclitic *lui* (*lui Zoe*, *lui Miriam*, *lui Carmen*). (Avram 1986: 61, 62).

O altă particularitate a numelor proprii de persoane este aceea că acestea au terminații care la substantivele comune sunt mai rare (de exemplu *-ă*, *-a*, *-ea*) și au forme speciale de vocativ (deși tendința actuală, greșită de altfel, este de a nu se respecta aceste forme și de a se utiliza cele de N./A):

– *e: Ioane!*, *Cipriane!*, *Marie!*

– *o: Tomo!*, *Floareo!*

– *ă: Ană!* (regional)

După cum se poate observa, numele de persoane manifestă tendința de a suprima flexiunea nominală, având în vedere faptul că se folosesc metode analitice în locul celor sintetice, dar și datorită faptului că se reduce diferența între formele cazuale prin suprimarea alternanțelor fonetice și consonantice. (Graur 1965: 137).

2.3 Convențional și neconvențional în ortografierea numelor proprii de persoane

Substantivele nume de persoane au numeroase particularități și în ceea ce privește componenta ortografică. În cele ce urmează ne vom referi la ultimele reglementări în vigoare cuprinse în DOOM₂. Astfel, în funcție de gradul de unitate, substantivele proprii se scriu: într-un cuvânt, cu cratimă sau în cuvinte separate.

A. Se scriu într-un cuvânt substantivele proprii sudate cu structura:

- a) numeral cardinal + substantiv (numele de familie *Cincilei*);
- b) prepoziție sau articol + substantiv (numele de familie *Amarie(i)*, *Celmare*, *Delavrancea*, *Dinvale*);
- c) substantiv + adjectiv (numele de familie *Boubătrân*);
- d) substantiv + prepoziție + substantiv (nume de familie *Capdebo(u)*);
- e) substantiv + substantiv cu formă de nominativ – acuzativ: nume de familie *Hagiculea*). Pot exista și excepții, de exemplu *Hagi Culev*.

f) compuse provenite din izolări de propoziții sau fraze: nume familie (nume de familie *Sparionoapte*) (cf DOOM 2007: LXXIII)

B. Se scriu cu cratimă următoarele tipuri de substantive proprii:

- a) prenume și nume de familie compuse din două nume de persoane: *Ana-Maria*, *Ioan Piuaru-Molnar*;
- b) nume de familie cu structura nume de persoană + nume geografic: *Niculescu-Buzău*;
- c) nume de personaje istorice, literare, religioase cu structura nume de persoană + substantiv comun indicând un rang, un grad, o funcție etc. (indiferent de ordine): *Ali-Pașa*, *Hagi-Tudose*. Unele nume de persoane se scriu într-un cuvânt: *Anamaria*, *Hagiculea*.

d) nume de persoane cu structura:

- substantiv + substantiv cu forma de nominativ – acuzativ: *Rilă-Iepurilă*;
- substantiv în nominativ – acuzativ + substantiv în genitiv: *Păunașul-Codrilor*, *Zâna-Zânelor*;
- substantiv + adjectiv: *Barbă-Albastră*, *Făt-Frumos*, *Harap-Alb*;
- substantiv + prepoziție sau adverb + substantiv: *Craiu-de-Rouă*;
- adjectiv + *ca* + substantiv: *Albă-ca-Zăpada*;
- verb + substantiv (provenite din izolări): *Strâmbă-Lemne*.

e) nume de personaje cu structură complexă: *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, *Tic-Pitic-Inimă-de-Voinic* (cf DOOM 2007: LXXIV).

C. Se scriu separat substantivele proprii sudate cu structura:

- prenumele + cel + adjectiv: *Alexandru Cel Bun*, *Mihai Viteazul*, *Mircea Cel Bătrân*.

Când *cel* face parte din numele de familie, acesta se poate scrie într-un cuvânt: *Celmare* sau *Cel Mare* (cf DOOM 2007: LXXV).

3. Concluzii

Capitolul dedicat substantivelor proprii nume de persoane a reprezentat și reprezentă pentru filologi, pentru lingviști un bogat material de cercetare și de dezbateră. Lucrarea de față intitulată, în mod deliberat, restrictiv „Câteva particularități...”, și-a propus în primul rând să contureze o imagine de ansamblu asupra problematicii în discuție, iar în al doilea rând să puncteze principalele căi de analiză a substantivelor proprii nume de persoane, scopul fiind acela de a demonstra importanța concluziilor

unei asemenea cercetări, o cercetare în care am evidențiat pe fiecare palier modul în care convenționalul și neconvenționalul *co-există*.

O concluzie generală a celor mai sus prezentate, concluzie care din punctul nostru de vedere nu poate fi contestată, este aceea că particularități etimologice, semiotice, semantice și morfosintactice ale numelor proprii de persoane în limba română au consecințe importante care se reflectă și în ceea ce privește individualitatea limbii române în cadrul limbilor romanice, un rol în acest sens avându-l și acest periplu între elementele care țin de convențional și cele care se încadrează în neconvențional.

Bibliografie

- Avram, M. 1986. *Gramatica pentru toți*. București: Editura Academiei.
- DOOM. 2007. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- GLR. 1966. *Gramatica limbii române*, vol. I și vol. II, Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Academiei.
- Gaur, Al. 1965. *Nume de persoane*. București: Editura Științifică.
- Ionescu, Ch. 1975. *Mică enciclopedie onomastică*. București: Editura enciclopedică română.
- Irimia, D. 2008. *Gramatica limbii române*, Ediția a III-a revăzută. Iași: Editura Polirom.
- Pușcariu, S. 1976. *Limba română, vol. I, Privire generală*. București: Editura Minerva.
- Racoviță, C. 1940. Sur le genre personnel en roumain. *Bulletin Linguistique* VIII: 154–159.